

## AZ INFORMÁCIÓ HATALOM: A KÖNYVTÁR MINT ERŐFORRÁS

BRYAN LUCKHAM

A szerző Budapesten, az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központjában tartott előadásának átdolgozott változata.

Napjainkban a gyors változások korát éljük, amelyben rohamosan nő az információ szerepe. Szociális és adminisztratív átszervezések, átstrukturálódások szenvedő alanyai vagyunk. Az egyes embereknek magánéletükben is állandó változásokhoz kell alkalmazkodniuk. Kénytelenek vagyunk képességeinket és tudásunkat folyamatosan fejleszteni, bővíteni.

Bár a fenti változások jellege más és más lehet szocialista és kapitalista országokban, vagy éppen a harmadik világban, az embereknek végül is mindenütt egy új életmóddal kell szembenézniük. Az urbanizáció, az iparosítás és a nagyméretű szervezetek létrejötte egyaránt egyetemes jelenség. Sokan értenek egyet abban, hogy a változások mértéke és skálája minden eddiginél gyorsabb, szélesebb és folyamatosabb is, mint a korábbi évszázadokban volt.

A változások számtalan formában jelenhetnek meg a műszaki, a gazdasági vagy a politikai életben, de mindegyikük az egyes emberekre is kiható következményekkel jár. A megnövekedett tudás egy része az új felfedezésekből ered, más része a társadalompolitika fejlődéséből, vagy a változó körülményekre adandó válaszokból, amilyen például a világméretű energiaválság, vagy a környezetszennyezés. Ugyanakkor sok olyan változás – melynek szintén intenzív személyes kihatása van – magából a mindennapi életből ered, abból, ahogy az egyén perspektívái az idő múlásával változnak; a felnőttéválás fellendüléséből, az öregedéssel együttjáró hanyatlásból.

Nem meglepő ezek után, hogy az emberek információs igénye igen magas, napra-készen szeretnék tudni, hogy mi történik világukban és saját magukkal. Természetes, hogy az emberek nem csupán tényeket és statisztikákat várnak. Az információ egy bizonyos mennyiségen felül már önvédelemre kényszerít. A nyugati, ipari országokban, ahol az adattermelés nagyméretű, azt szoktuk mondani, hogy a közgazdászok összeroppannak saját statisztikáik súlya alatt.

Különbséget kell tenni információ és tudás között. Az utóbbi a fontosabb, mivel tartalmazza az alkalmazhatóság és a relevancia fogalmait is. Ahhoz, hogy az egyén az információt tudássá alakíthassa, szelektálnia, osztályoznia, interpretálnia és alkalmaznia kell azt. Némely tudásanyag birtoklása további döntéseket tesz lehetővé. Ami önmagában

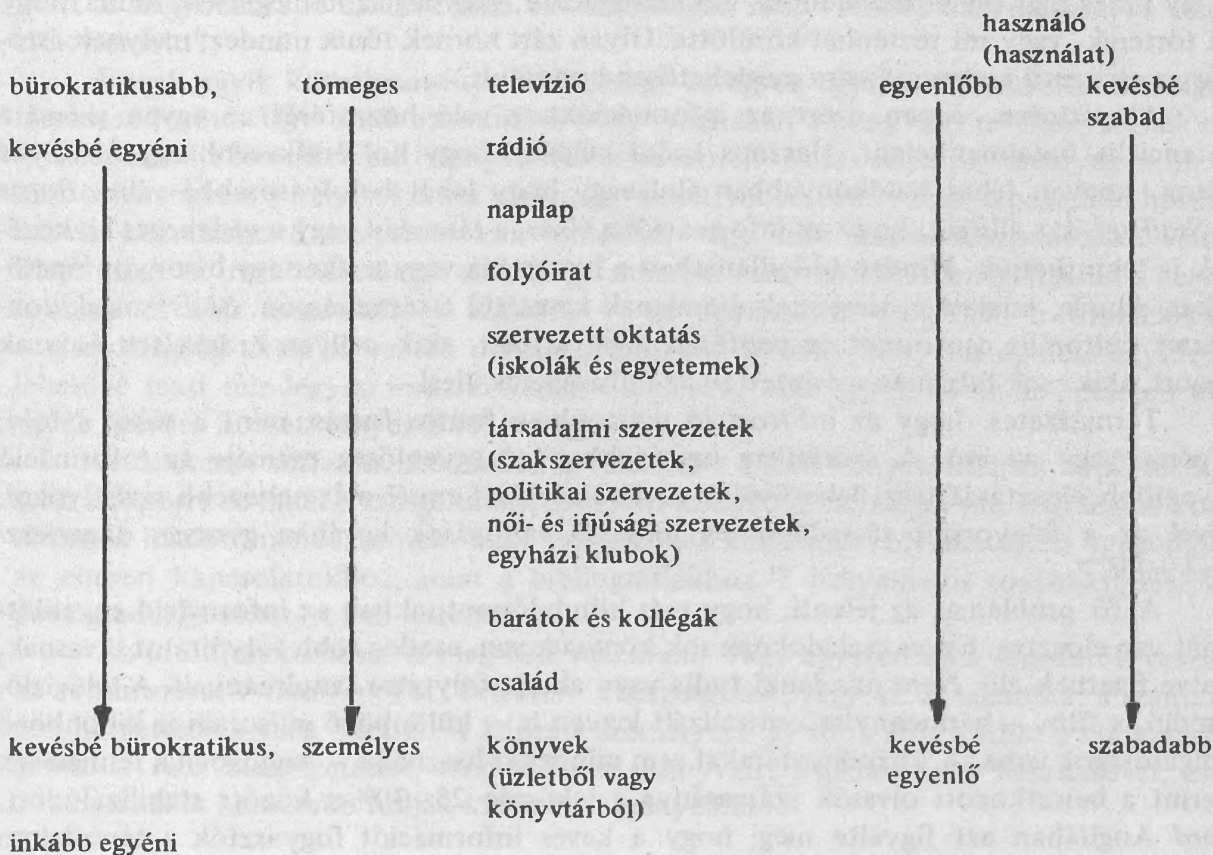
aprómunkaként jelenik meg, az összességében új struktúrát és új megfigyeléseket eredményezhet.

Az információ és a tudás újraelosztása úgy tekinthető, mint az egyenlőség elősegítésének és növelésének útja, de ez a tevékenység nem fejlődik szükségszerűen könnyen és gyorsan. Olyan pontról indulunk, ahol még az információk egyenlőtlen elosztása a status quo. *Wilensky*<sup>1</sup> azért fektet súlyt a hierarchiára, specializációra és centralizációra, mert ezeket tartja az intelligencia (tudás) egyenlőtlen elosztása és blokádjá okának. Az információ természetéből fakadóan nem folyamatosan és egyenletesen jelenik meg. Az új ismereteket mindig csak néhány személy állítja elő.

Az egyszerű ember önmagában képtelen a számára potenciálisan elérhető információk feldolgozására. Még az egyén baráti köre kollektíven sem képes ebben az értelemben segítséget nyújtani. Éppen ezért az egyén, az úgynévezett információrobbanás következtében egyre inkább függ az információk személytelen vagy formális forrásaitól, mint amilyen például az oktatás. Ahogy az elérhetőség költségei és módozatai távolodnak, a források többé-kevésbé bürokratizálódnak, ezért csak többé-kevésbé érhetőek el az egyszerű ember számára, következésképpen egyenlősítő erejük is különböző.

Az alábbi modell világosan mutatja az információs források nyitottságát és jellemzőit az egyszerű emberek számára:

#### Az információs csatornák jellemzői



Bár csak aránylag kevés különbséget lehet tenni a televízió és rádió között hozzáférhetőségüket tekintve, és bár igen nagyok lehetnek a különbségek a különféle oktatási intézmények és könyvtárak között, ez a modell széles körű megkülönböztetést sugall az információhordozók és az információs csatornák fajtái között. Örök konfliktus adódik abból, hogy maximalizálni csak kompromisszumok árán lehet. Paradoxonnak tűnhet, hogy egy forrás egyszerre „szabadabb” és „kevésbé egyenlő” lehet, illetve fordítva. Rögtön belátható azonban, hogy egy televíziós adás minden előfizető számára elérhető, de ez a technikai követelmények miatt csak úgy lehetséges, ha centralizált. Másrészt viszont senki nem vehet meg, vagy kölcsönözhet ki minden könyvet, de általában szabadon választhatja ki bármelyiket, mivel a költség relatíve elég alacsony. Képtelenség, hogy annyi televíziós program közül válasszunk, ahány könyvből. Ráadásul a könyvek rendezetten tároltak, és egyes részeik is visszakereshetők, míg a rádióadások vagy filmek – éppen folyamatos jellegükből adódóan – nem.

A folyamatosság ténye más szempontból is fontos. A könyvtárak történelmileg múzeumokhoz hasonlíthatók, a múlt kövületeinek is tekinthetők: az emberi gondolatok, az emberi tudás tárházai. Az információ viszont folyamatosságot sugall. Egyre inkább be kell látnunk: nemcsak az a szerepe, hogy áttekinthetővé teszi, hanem hogy indukálja is a változást. Azért van rá szükség, hogy a rendszerezett információk segítségével jövőnk tervezhető legyen. De éppen az információk rendszerezése újabb és újabb változásokat indikál. Új lehetőségek és ellentmondások tárulnak fel, így a folyamat öngerjesztővé válik, és így nincs már olyan individuum, aki szabályozni, vagy legalább megérteni tudná, hogy mi történik, vagy mi történhet körülötte. Olyan zárt körnek tűnik mindez, melynek áttörése az egyszerű ember számára meglehetősen bonyolult.

Alapszinten éppen ezért az információkhoz való hozzáférés az egyén számára potenciális hatalmat jelent. Hasznos tudni például, hogy hol értékesebb egy bizonyos valuta, hogyan lehet hatékonyabban élni, vagy hogy lehet befolyásosabbá válni. *Burns* és *Stalker*<sup>2</sup> azt állítják, hogy az információt a siker, a támadás vagy a védekezés eszközeinek is tekinthetjük. Minden időpillanatban a hierarchia vagy a siker egy bizonyos lépcsőfokán állunk, mialatt új ismeretek áramlanak keresztül a társadalmon. *Shils*<sup>3</sup> megkülönböztet kulturális centrumot és perifériát azok között, akik mélyen érdekeltek és azok között, akik csak felszínesen érintettek az információk által.

Természetes, hogy az információ ugyanolyan fontos forrás, mint a tőke, a föld, a pénz, vagy az erő. A szocialista országokban az egyenlőség eszméje az információ egyenlőbb elosztását teszi lehetővé. A tudás elosztását ennél már nehezebb szabályozni, mivel az a felgyorsult társadalmi és műszaki változások korában gyorsan öngerjesztővé válik.

A fő problémát az jelenti, hogy már kiindulópontunkban az információ egyenlőtlenül van elosztva. Egyes családoknak sok könyvük van, esetleg több folyóiratot olvasnak, illetve fizetnek elő. Nem mindenki tudja vagy akarja folytatni tanulmányait. A televízió, a rádió, a film – bármennyire centralizált legyen is – különböző műsoraihoz különböző hallgatóságot vonz. A közkönyvtárakat sem mindenki használja – Angliában a felmérések szerint a beiratkozott olvasók számaránya a lakosság 25–30%-a között stabilizálódott. *Ward* Angliában azt figyelte meg, hogy a kevés információt fogyasztók a társadalom

hátrányos helyzetű rétegei közül kerülnek ki, noha az információkkal őket célozzák leginkább, és jobban rá is szorulnak az információs szolgáltatások tanácsaira, mint az emberek általában.<sup>4</sup> Továbbmenve megállapítja, hogy a tudatos információs stratégiákat azokra kell irányítani, a szolgáltatási kedvezményeket azoknak kell biztosítani, akik az információkat igénylik is.<sup>5</sup>

Hagyományosan a könyvek, monográfiák voltak az információk fő forrásai, és a könyvtárak elsősorban – néha kizárólagosan – ezek irányába fejlődtek. Azóta más hordozók jelentősége is megnőtt, mint például a periodikumoké; újabban pedig a hanglemezeké, kazettáké, filmeké és fotókópiáké. Ugyanakkor néhány informatikus úgy véli, hogy egy olyan információs lélektan alakult ki, amely megragad a hagyományos könyvtárnál és könyvtárhoz kötött rendszernél.<sup>6</sup> *Wilson*<sup>7</sup> azt állítja, hogy az informatikusoknak nem adatokkal, hanem az információ funkcióival, gondolatalkotással kell foglalkozniuk.

Jelentős változások érik a könyvtárakat. Időbe telik, amíg az új helyzethez alkalmazkodni tudnak. Az információk rohamos növekedése lassan eláraszt bennünket. Az egyszerű ember már-már úgy fest, mint az úszni nem tudó úszógumi nélkül. Anélkül, hogy a végtelenségig tágítanánk a feladatok körét, a könyvtárosnak az információk szűrése is feladata lehet. Ezt sokkal inkább a döntéshozó pozitív szerepének, semmint a portás negatív szerepének kell értékelnünk.<sup>8</sup>

Vannak olyan érvek, melyek szerint a helybéli szolgáltatások vezetői jogosan bízhatnak abban, hogy információs szolgáltatások szociálisan hasznosabbnak bizonyulhatnak, mint a hagyományos könyvkiadás és -kölcsonzés, mely utóbbi nagymértékben rekreáció-orientált.<sup>9</sup>

Ennek egyik következménye lehet, hogy az egyén egyre differenciáltabb szolgáltatásokhoz fordul. Úgy tűnik számomra, hogy Angliában a könyvtári tevékenységnek négy fő alternatívája létezik. Ezek: könyvkölcsonzés szórakoztatás céljából; tananyagok biztosítása összhangban a helyi oktatási intézményekkel; művészeti és más kapcsolódó hordozókat is közrebocsátó kulturális centrumokká, vagy információs központokká válni.<sup>10</sup> Elsősorban ez utóbbi alkalmas arra, hogy műszaki információkat szolgáltatson a helybéli üzemek és más munkahelyek számára –, de ugyanakkor megfelelő információkat is a társadalmilag aktív és vezető polgárság számára. Néhány könyvtár épülete egyidejűleg lehetővé teszi mindegyik funkció vállalását, néhány csak egyet, de ez az épületen kívüli egyéb helyi és körzeti tényezőktől is függ.

A funkciók differenciálódásánál is fontosabb a jövő könyvtárosának képzése. Szélesebb látókörre és inkább szolgáltatás-, semmint könyvorientáltságra van szükség. A könyvtárosnak inkább menedzsernek, mint megőrzőnek kell lennie, olyannak, aki ugyanúgy ért az emberi kapcsolatokhoz, mint a bibliográfiákhoz.<sup>11</sup> Folyamatos továbbképzést, vagy posztgraduális oktatást kell létrehozni.

Az idő újraelosztását is meg kell valósítani. Vagy egyszerűen a segéderők veszik át az adminisztratív tennivalókat, beleértve a kiszolgálást, vagy az új technika, a számítógépek helyettesítik még őket is. A képzett személyzet így több időt tölthet a könyvtárlátogatókkal való beszélgetéssel, tanácsadással, könyvtári segédanyagok készítésével, és így a felhasználók hamarabb tudják kielégíteni igényeiket.

Mindez könnyebben megvalósítható kis közösségekben, ahol a könyvtárosok közelebb állnak felhasználóikhoz, személyesen ismerik őket, könnyebben tarthatnak kapcsolatot a helybéli üzemekkel és szervezetekkel, lakásukon kereshetik fel az embereket, a szolgáltatásokat, inkább vihetik házhoz a potenciális felhasználóknak – minthogy várják ez utóbbiak eljövetelét. Természetesen ezt könnyebb elmondani, mint megvalósítani. A magyar közkönyvtárakról az a benyomásom, hogy használatuk igen időigényes. A csúcsgalomban munkaidő utánra esik, mivel a felnőtt lakosság túlnyomó része bérből és fizetésből él. A könyvtárosok a nap korai óráiban inkább képesek személyes tanácsadásra, információs megbeszélésre – akár időpont egyeztetéses rendszerben –, mint nálunk Angliában, mivel nálunk a látogatók nyomása sokkal egyenletesebb.

Mindez persze a források elosztásának és tervezésének kérdése. Az alapkérdés úgy hangzik, vajon képesek lesznek-e a könyvtárosok a jelenleginél sokkal pozitívabb szerepet játszani az információ és a tudás újraelosztásában úgy, hogy abból a lehető legnagyobb társadalmi haszon származzék, vagy sem? Nem lehet többé elkerülni azt az implicit változást, melyet *Bernstein*<sup>12</sup> eredetileg a tanárokat és az oktatási rendszert vizsgáló kutatása mutatott ki, de amely egyaránt érvényes a könyvtárosokra és az információ-előállító folyamatokra is, nevezetesen, hogy a tudás társadalmi szelekciója, osztályozása, elosztása, közvetítése és fejlesztése hatással van a társadalomra is.

## IRODALOM

1. WILENSKY, H.: Organisational intelligence. Basic Books. USA, 1967. 42.p.
2. BURNS, T. – STALKER, G.: The management of innovation. Tavistock, 1961. 152 p.
3. SHILS, E. A.: The logic of personal knowledge. Kegan Paul, London, 1961. (see chapter on Center and periphery).
4. WARD, J.: Equality of information. = Municipal and Public Services Journal. London, 17th May, 1974. 595–598.p.
5. WARD i.m. 596.p.
6. WILSON, L.: Director of Association of Special Libraries and Information Bureaux in ASLIB Proceedings. London, 31.vol. 1979. 1.no. 13.p.
7. WILSON i.m. 6.p.
8. PETTIGREW, A. M.: Information control as a power resource sociology. London, 6.vol. 1972: 187 p.
9. BOWEN, J. Public library policy – Some effects of Government Involvement at National and Local Level. Paper given at British Sociological Association Conference, April, 1977. 28.p.
10. LUCKHAM, B.: The library in society. Library Association, London, 1971. especially 120–121.p.
11. OLDMAN, C.: Scientism and academic librarianship paper given to Libraries and Information Section of the British Sociological Association, November, 1978. 1.p.
12. BERNSTEIN, B.: Class, codes and control. 1.vol. Routledge and Kegan Paul, London, 1975. 227.p.

(Fordította: VÖLGYES TAMÁS)